

УДК 343.341:343.622

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.42>

КАРАНІСТЬ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Єрменчук О.П.,

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник*

*науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-5722-7183*

Сербіна Н.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та філософії
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-5088-149X*

Єрменчук О.П., Сербіна Н.О. Караність учасників організованих злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства.

Стаття присвячена аналізу питань караності учасників організованих злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства. Досліджено особливості правозастосування у кримінальних провадженнях щодо таких організованих груп та злочинних організацій. Увага приділена механізмам призначення покарання, можливості його пом'якшення, звільнення від відбування покарання з випробуванням або звільнення від кримінальної відповідальності для рядових учасників організованих злочинних об'єднань. Аналізується практика укладання угод про визнання винуватості, що дозволяє обвинуваченим співпрацювати з органами досудового розслідування, надавати викривальні покази на організаторів та інших учасників організованої злочинної діяльності.

Висвітлено законодавчі положення щодо можливостей звільнення від відповідальності згідно з ч. 6 ст. 255 Кримінального кодексу України осіб, які не були організаторами або керівниками злочинної організації, але сприяли її розкриттю. Наведено аналіз судової практики, що підтверджує застосування таких положень у реальних справах.

На основі отриманих висновків стаття пропонує вдосконалення механізму кримінально-правової боротьби із злочинами у сфері сурогатного материнства, зокрема шляхом диференційованого застосування заохочувальних кримінально-правових норм до організаторів та рядових учасників організованих злочинних об'єднань.

Дослідження проблеми караності учасників злочинних об'єднань у сфері сурогатного материнства підтверджує необхідність комплексного підходу до вдосконалення правового регулювання. Це дозволить забезпечити верховенство права, захистити права потерпілих та мінімізувати ризики подальшого розвитку незаконних схем у цій сфері.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення правозастосовної практики, розробки законодавчих ініціатив та підвищення рівня боротьби з незаконною діяльністю у сфері репродуктивних технологій.

Ключові слова: торгівля людьми, сурогатне материнство, організована злочинність, допоміжні репродуктивні технології, кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи, кримінальна відповідальність, розслідування, кримінальне провадження, угода про визнання винуватості, звільнення від кримінальної відповідальності.

Yermenchuk O.P., Serbina N.O. Criminal liability of members of organized criminal groups engaged in crimes in the field of surrogacy.

This article is dedicated to analyzing the criminal liability of members of organized criminal groups engaged in crimes related to surrogacy. It examines the peculiarities of law enforcement in criminal proceedings against such organized groups and criminal organizations. Special attention is given to sentencing mechanisms, the possibility of sentence mitigation, probation, or exemption from criminal liability for lower-level participants in organized criminal groups.

The study also explores the practice of plea agreements, which allow defendants to cooperate with investigative authorities by providing incriminating testimony against the organizers and other participants of organized criminal activities. The article highlights legislative provisions regarding the possibility of exemption from liability under Part 6 of Article 255 of the Criminal Code of Ukraine for individuals who were not organizers or leaders of a criminal organization but contributed to its disclosure.

A review of judicial practice confirms the application of these provisions in real cases. Based on the findings, the article proposes improvements to the criminal law mechanism for combating crimes in the field of surrogacy, particularly by differentiating the application of incentivizing legal norms to organizers and lower-level participants of organized criminal groups.

The study of criminal liability issues related to organized criminal groups in the field of surrogacy underscores the need for a comprehensive approach to improving legal regulation. This approach would ensure the rule of law, protect victims' rights, and minimize the risks of further development of illegal schemes in this area.

The research findings can be utilized to improve law enforcement practices, develop legislative initiatives, and enhance efforts to combat illegal activities in the field of reproductive technologies.

Key words: human trafficking, surrogacy, organized crime, assisted reproductive technologies, criminal offenses against personal freedom, honor, and dignity, criminal liability, investigation, criminal proceedings, plea agreement, exemption from criminal liability.

Постановка проблеми. Організована злочинність є однією з найнебезпечніших загроз сучасному суспільству, охоплюючи різні сфери суспільного життя, зокрема репродуктивну медицину. Злочини у сфері сурогатного материнства стають дедалі більш поширеним явищем, що пов'язано з високим попитом на послуги сурогатних матерів, складною правовою регламентацією та можливістю отримання значних нелегальних прибутків.

Водночас організовані групи та злочинні організації використовують прогалини у законодавстві та недостатній контроль за діяльністю репродуктивних агентств, що сприяє зростанню випадків торгівлі людьми, підроблення документів, шахрайства та інших кримінальних правопорушень. У цьому контексті особливої уваги потребує питання кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних угруповань, що займаються незаконною діяльністю у сфері сурогатного материнства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері сурогатного материнства, зокрема вчинені у складі організованих злочинних об'єднань, досліджено в працях А.В. Андрушка «Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи» (2020) [1], О.О. Гриньків «Проблемні питання протидії торгівлі людьми» (2024) [2], Е.Р. Костика «Правова природа договору про сурогатне материнство» (2022) [3], Я.О. Триньової «Правове врегулювання використання допоміжних репродуктивних технологій в Україні: аналіз та пропозиції» (2022) [4], В. Чечерського «Human trafficking and surrogate motherhood: challenges» (2021) [5], А.А. Вознюка, В.І. Оперука, Я.О. Дякіна «Характеристика злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства» (2024) [6], а також звернена увага в попередній публікації [7-8].

Метою статті є аналіз чинного законодавства щодо караності учасників злочинних об'єднань, які вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства, виявлення проблемних аспектів у правозастосовній практиці та формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Розроблення ефективного механізму кримінально-правового впливу на учасників організованих злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства, формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері право-

вого регулювання, а також підвищення рівня правової захищеності громадян необхідно дослідити питання караності цих суб'єктів. Йдеться про призначення їм покарання, звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності.

Важливо чітко визначити межі кримінальної відповідальності учасників таких об'єднань та адекватність покарання залежно від ступеня їхньої участі у злочинних схемах. Це сприятиме забезпеченню законності та справедливості, зокрема відновленню прав потерпілих.

Визначення чітких критеріїв призначення покарання та можливостей звільнення від кримінальної відповідальності допоможе судовим органам формувати однакоvu та справедливу правозастосовну практику, зменшуючи ризики корупції та судових зловживань.

Вивчення судової практики свідчить про те, що з особами, які вчиняють ці злочини, зазвичай **укладають угоду про визнання винуватості**, відповідно до якої обвинувачені, які не належать до організаторів злочинної організації, під час досудового розслідування повністю визнають свою винуватість у вчиненні цих деліктів, надають викривальні покази щодо злочинних дій інших учасників такої організації та інших, вчинених організацією злочинів, і надалі зобов'язуються: беззастережно визнати обвинувачення в обсязі, встановленому в ході досудового розслідування та викладеному в обвинувальному акті у судовому провадженні; співпрацювати у викритті кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами - організаторами та учасниками злочинної організації, шляхом надання повних та правдивих викривальних показів на таких осіб; не вчиняти інших кримінальних правопорушень.

У подальшому за ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 149 КК України може призначатися покарання із застосуванням положень ст. 69 та ст. 75 КК України. Згідно п. 1, 2 ч. 1 ст. 76 КК України покладаються обов'язки: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання [9; 10].

Водночас за участь у злочинній організації (ч. 2 ст. 255 КК України) така особа може бути **звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України**.

До учасників злочинних організацій, що вчиняють ці злочини, застосовують звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України.

Відповідно до ч. 6 ст. 255 КК України звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 6 ст. 255 КК) передбачає такі умови для його застосування:

1) особа не була організатором або керівником злочинної організації, а лише брала участь у ній, зокрема використовуючи своє службове становище. Цей вид звільнення від кримінальної відповідальності не поширюється на створення злочинної організації, керівництво нею, її структурними частинами, а також на створення і керівництво злочинною спільнотою;

2) особа до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину (статті 276–278 КПК) добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній, тобто надала усю відому їй інформацію про цей злочин. Якщо особі повідомлено про підозру у вчиненні іншого к. пр., то вона вправі добровільно повідомити про вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК [11, с. 36].

Наявність добровільної заяви зазначеної особи про створення злочинної організації або участь у ній передбачає повідомлення, вчинене за власною волею, з будь-яких мотивів, у будь-який спосіб відповідним органам влади про створення, існування такої організації та її (особи) участь у ній. При цьому не має значення, чи відомо про цю злочинну організацію органам влади і чи знає про таку їх поінформованість винний. Повідомлення, яке в сукупності з іншими обставинами слугує умовою для звільнення від кримінальної відповідальності, має бути достатньо повним, стосуватися не лише (як про це прямо зазначено в законі) факту створення організації, а й інших обставин, пов'язаних з організованою злочинною діяльністю, – про місце перебування, склад учасників, керівництво, методи діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, свою роль у ній тощо. Адже без повідомлення таких даних навряд чи можливе виконання наступної умови аналізованого звільнення [11, с. 36; 12, с. 239, 13, с. 862];

3) особа активно сприяла розкриттю злочинної організації.

Питання, чи було вказане сприяння активним, підлягає вирішенню залежно від обставин конкретного кримінального провадження. Використання у ч. 6 ст. 255 КК оцінної ознаки «активне» перешкоджає формалізації вимог до позитивної посткримінальної поведінки особи, створюючи небезпеку перетворення передбаченого цією заохочувальною нормою звільнення від кримінальної відповідальності з обов'язкового у факультативне [11, с. 91].

Таке сприяння може полягати, зокрема, у: а) наданні правоохоронним органам та суду інформації, необхідної для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду справи (про співучасників, епізоди злочинної діяльності, об'єкти злочинних посягань, незаконно здобуті активи тощо); б) участі у проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових), а також інших процесуальних дій (допит, слідчий експеримент, затримання тощо) [11, с. 37].

Наприклад, відповідно до Ухвали Подільського районного суду м. Києва від 22 липня 2024 р. під час розгляду клопотання встановлено, 01.08.2023 року ОСОБА_4 написала заяву старшому слідчому СВ Оболонського УП ГУНП у м. Києві про участь у злочинній організації.

02.08.2023 року ОСОБА_4 повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 149, ч. 2 ст. 255 КК України.

Матеріалами кримінального провадження підтверджено, що обвинувачена ОСОБА_4 добровільно заявила органу досудового розслідування про участь у злочинній організації та активно сприяв її розкриттю шляхом надання правдивих викривальних показань про участь у злочинах, вчинених нею у складі злочинної організації, та його співучасників з числа її членів.

Вказане підтверджується протоколом допиту підозрюваної ОСОБА_21 від 02.08.2023 року від 21.11.2023 року.

Зважаючи на викладене, суд за наявності згоди обвинуваченої ОСОБА_4 на закриття кримінального провадження, приходять до висновку про необхідність звільнення останньої від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст.255 КК України, на підставі ч. 6 ст. 255 КК України у зв'язку з тим, що остання добровільно заявила органу досудового розслідування про участь у злочинній організації та активно сприяв її розкриттю шляхом надання правдивих викривальних показань про участь у злочинах, вчинених нею у складі злочинної організації, та його співучасників з числа її членів.

Керуючись ч. 6 ст. 255 КК України, ч. 2 ст. 284, ст. 285, п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України, суд ухвалив клопотання захисника адвоката ОСОБА_5 про звільнення ОСОБА_4 від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 255 КК України, на підставі ч. 6 ст. 255 КК України, у кримінальному провадженні №12023100050003949 від 21.11.2023 року – задовольнити [14].

Висновки. Аналіз проблеми караності учасників організованих злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства, дозволяє зробити низку важливих висновків.

Судова практика свідчить про те, що більшість учасників організованих злочинних угруповань у цій сфері укладають угоди про визнання винуватості, що дозволяє їм отримати більш м'яке покарання або бути звільненими від відбування покарання з випробуванням. Зазначений підхід є справедливим відносно рядових учасників організованих груп та злочинних організацій, що спеціалізуються на зазначених деліктах, однак він не може застосовуватися до організаторів цих об'єднань як найбільш небезпечних суб'єктів. Водночас у КК України відсутні чіткі правила застосування ст. 75 КК України, що дає можливість застосувати цю норму до будь-яких учасників організованих злочинних об'єднань, зокрема їх найбільш небезпечних учасників. Окрім того, обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, є неефективними і неспівмірними з вчиненим. Це не дозволяє забезпечити справедливе реагування на організовану кримінально протиправну діяльність.

За участь у злочинній організації, що спеціалізується на деліктах у сфері сурогатного материнства (ч. 2 ст. 255 КК України), відповідна особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 255 КК України. Ця норма має бути застосована з урахуванням активного сприяння розкриттю злочинної діяльності та обґрунтованості такого звільнення у кожному конкретному випадку.

Дослідження проблеми караності учасників злочинних об'єднань у сфері сурогатного материнства підтверджує необхідність комплексного підходу до вдосконалення правового регулювання. Це дозволить забезпечити верховенство права, захистити права потерпілих та мінімізувати ризики подальшого розвитку незаконних схем у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ : Ваіте, 2020. 560 с.
2. Гриньків О.О. Проблемні питання протидії торгівлі людьми. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 2. С. 121–125. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.23>.
3. Костик Е.Р. Правова природа договору про сурогатне материнство. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 71. С. 284–290. С. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.20>.
4. Триньова Я. Правове врегулювання використання допоміжних репродуктивних технологій в Україні: аналіз та пропозиції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 244–250. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-244-250.
5. Checherskiy V. Human trafficking and surrogate motherhood: challenges. *Конституційно-правові академічні студії*. 2021. Випуск 1. С. 35–43. DOI <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2021.1.04>.
6. Вознюк А.А., Оперук В.І., Дякін Я.О. Характеристика злочинних об'єднань, що вчиняють злочини у сфері сурогатного материнства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86. Том 5. С. 30–38. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.4>.
7. Вознюк А.А., Сухачова І.О., Сербіна Н.О. Кримінально-правові ознаки торгівлі людьми та інших деліктів у незаконному сурогатному материнстві. *Київський часопис права*. 2024. № 4. С. 110–117.
8. Вознюк А.А., Гриньків О.О., Єрменчук О.П. Сурогатне материнство та торгівля людьми: критерії відмежування та підстави кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 583–589. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.97>.
9. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 13 серп. 2024 р. Справа № 756/15737/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121030581>.
10. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 28 жовт. 2024 р. Справа № 756/1293/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122621823>.
11. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України): науково-практичний коментар / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, С.С. Чернявський. Київ: Норма права, 2021. 130 с.
12. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 862.
14. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 22 лип. 2024 р. Справа № 756/15737/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120590873>.